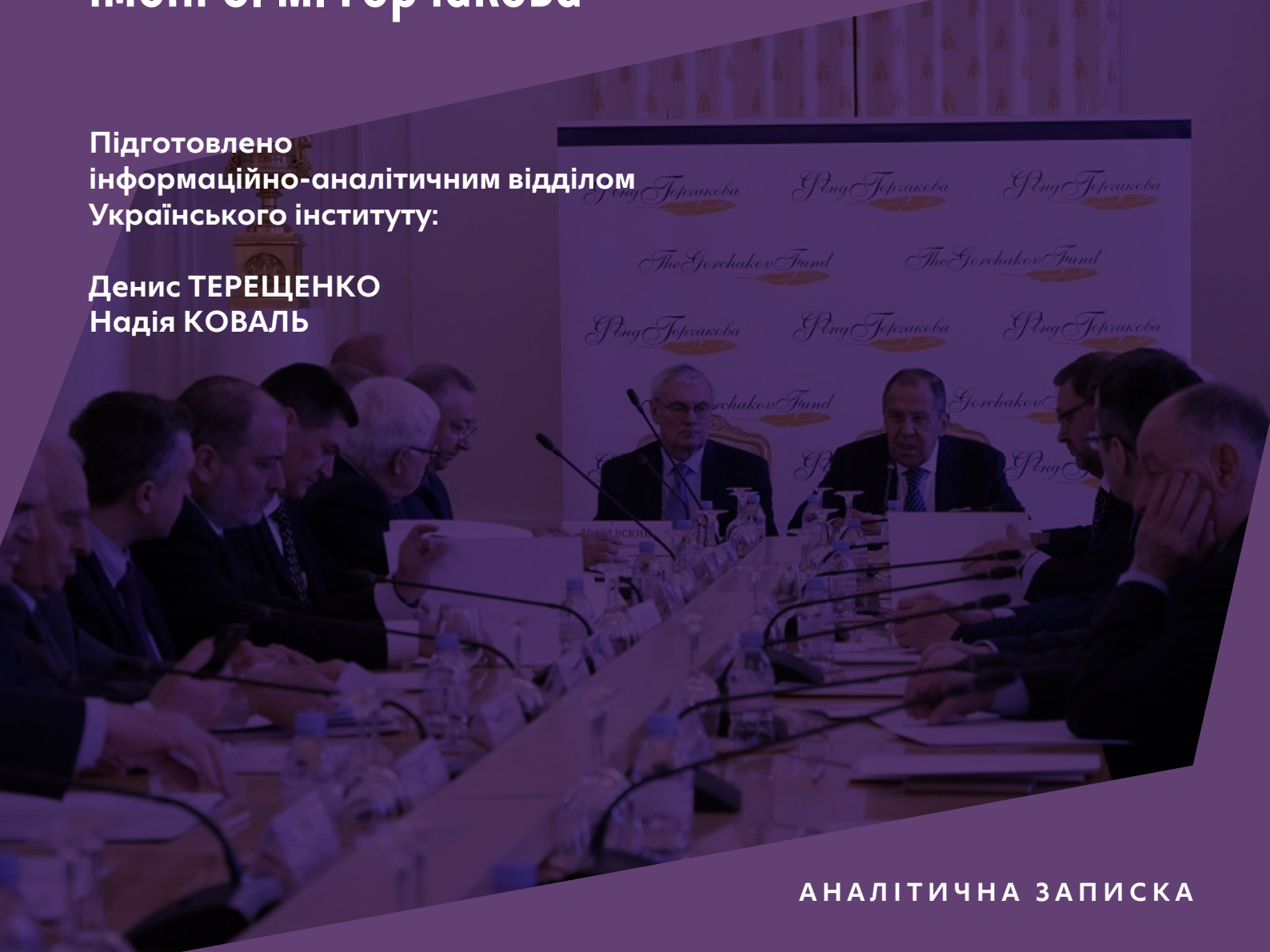

Спочатку рублі, тоді гармати:

Фонд підтримки публічної дипломатії
імені О. М. Горчакова

Підготовлено
інформаційно-аналітичним відділом
Українського інституту:

Денис ТЕРЕЩЕНКО
Надія КОВАЛЬ

© Український інститут, 2022 р.

Фото обкладинки: Засідання Опікунської ради Фонду підтримки публічної дипломатії ім. О. М. Горчакова 27 березня 2019 року.

Джерело: www.russkie.org/news/fond-gorchakova-utverdil-prioritetnye-napravleniya-raboty-na-2020-god/

► Спочатку рублі, тоді гармати: Фонд підтримки публічної дипломатії ім. О. М. Горчакова

Фонд підтримки публічної дипломатії імені О. М. Горчакова є однією серед цілої низки російських неурядових, проте контрольованих урядом організацій, завдання яких полягає в розробці та поширенні прокремлівських зовнішньополітичних наративів, як усередині країни, так і серед закордонних експертних кіл. Фонд займається розподілом грантових коштів для проєктів молоді, що прагне розвиватися у сфері міжнародних відносин, політології, економіки, історії чи журналістики, для реалізації проєктів, присвячених публічній дипломатії, котрі, однак, мають вписуватися у конкретні напрямки зовнішньої політики РФ. Інша складова діяльності Фонду – власні проєкти як-то літні школи чи конференції, присвячені обговоренням міжнародних справ у певних регіонах. За допомогою науково-освітніх програм Фонд формує довкола себе мережу молодих експертів та спеціалістів, які поступово вивчають кремлівські зовнішньополітичні наративи та, ймовірно, стануть наступним поколінням російських та іноземних політичних еліт. За допомогою масштабніших форматів на вищому політичному рівні, як-от у випадку регулярних Потсдамських зустрічей за участі російських та німецьких парламентарів, Фонд підтримує ініціативи з налагодження порозуміння росіян із європейцями у рамках політики з перегляду світової «архітектури безпеки», яку провадить Кремль. Хоча діяльність Фонду має доволі обмежений засяг, її індоктринаційні наслідки можуть проявитися у впливі на наступні покоління політиків у РФ та інших країнах.

Зміст

Іменем канцлера Горчакова: політика «зосередження» Росії	5
Inter pares: Фонд Горчакова в екосистемі (про)владних організацій	7
Нерівний бій з Європою? Власні заходи та проекти Фонду	13
Діалог з прицілом на майбутнє	15
На підступах до Берліна: Потсдамські зустрічі	17
Гранти à la russe: фінансова підтримка окремих проєктів	21
Обмежена географія, скромні здобутки: представництва за кордоном	25
Риторика Фонду після початку повномасштабної агресії	28
Висновки	30

Іменем канцлера Горчакова: політика «зосередження» Росії

И бой отважный, бой неравный
один с Европой продолжал.

Ф. Тютчев, «На ювілей князя О. М. Горчакова»

З початку 2000-х років у колах російських фахівців у галузі міжнародних відносин, на хвилі переосмислення історичного спадку Російської імперії та під значним впливом колишнього міністра закордонних справ та голови уряду РФ **Євгена Примакова**¹, набула популярності постать Олександра Горчакова, міністра закордонних справ та «останнього канцлера» Російської імперії. Таку апропріацію образу Горчакова російськими елітами можна пояснити тим, що вони знаходили разючі паралелі між контекстом, у якому той висував власні зовнішньополітичні концепції, та зовнішньополітичними викликами для Російської Федерації після розпаду СРСР².

Розпад Радянського Союзу, означений Путіним як «найбільша трагедія ХХ сторіччя», став для Росії точкою відліку нової реваншистської політики з початку 2000-х років.

Олександр Горчаков став міністром закордонних справ Російської імперії у 1856 році, одразу після принизливої поразки Росії в Кримській війні та підписання нав'язаного великими західними державами Паризького мирного договору. Відповідно до його умов, Росія втрачала вплив у Чорноморському регіоні та європейських справах загалом, серед іншого не маючи права тримати у Чорному морі військові кораблі та збройні арсенали. Горчаков запропонував реваншистську зовнішньополітичну доктрину, коротко висловлену у одній з найпопулярніших його цитат: «Росія не сердиться, Росія зосереджується» (у франкомовному оригіналі – *La Russie ne boude pas. La Russie se recueille.*).

«Зосередження» у доктрині «горчаковізму» означало потребу Росії у внутрішніх реформах, аби після відновлення та значного посилення ви-

1 Braun, Aurel (2009). NATO and Russia: Post-Georgia Threat Perceptions. IFRI Russia/NIS Center. <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifrirussianatobraunengavril09.pdf>. Ст. 10.

2 Splidsboel-Hansen, F. (2002). Past and Future Meet: Aleksandr Gorchakov and Russian Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*, 54(3), 377–396. <http://www.jstor.org/stable/826482>.

магати перегляду регіональної «архітектури безпеки». Іншим важливим аспектом горчаковізму стало усвідомлення потреби послабити сприйняття загрози з боку Росії серед інших великих держав³. Найбільшими (хоча й доволі обмеженими) успіхами горчаковізму стала співпраця з Пруссією (намагання залучити Францію були менш успішними) та ремілітаризація Чорного моря у 1870 році.

Розпад Радянського Союзу, означений Путіним як «найбільша трагедія ХХ сторіччя», став для Росії точкою відліку нової реваншистської політики з початку 2000-х років. І смислова рамка «горчаковізму» стала тут у великій нагоді. Вимоги і проєкти творення «нової інклюзивної архітектури безпеки» просувалися разом з розвитком двосторонніх політичних та економічних стосунків з окремими західними державами, передовсім з Францією та Німеччиною, та роботою на розрив трансатлантичної єдності між США та ЄС, зокрема через підтримку ідеї автономізації європейської безпекової та оборонної політики. Просування цих і супутніх дискурсів власне і лягло в основу публічної дипломатії путінської РФ, передовсім у розрізі роботи з західними політичними лідерами, провідними дослідниками та аналітиками, а також професійною молоддю, а отже вибір патрона для організації, яка мала б спрямовувати і фінансувати відповідні зусилля, був доволі логічним.

Втім, силові аргументи на користь нового реваншистського порядку невдовзі оприявнилися у російсько-грузинській війні, і в окупації Криму та початку війни на Донбасі, а зараз – у повномасштабній війні проти України⁴. Недарма Володимир Путін востаннє цитував горчаковське «Росія не сердиться, Росія зосереджується» на прес-конференції 23 грудня 2021 року у відповідь на питання щодо можливої війни з Україною⁵, всього за два місяці до атаки.

3 Там само, ст. 381.

4 Там само, ст. 384.

5 Большая пресс-конференция Владимира Путина. Официальный сайт Президента Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/news/67438>.

Inter pares: Фонд Горчакова в екосистемі (про)владних організацій

Фонд підтримки публічної дипломатії імені **Олександра Горчакова** був створений у форматі «неурядової організації» розпорядженням президента РФ **Дмитра Медведєва** від 02.02.2010 №60-рп і фактично підпорядкований Міністерству закордонних справ Росії. Очолює фонд колишній дипломат, заступник міністра закордонних справ та міністр у справах Співдружності Незалежних Держав **Леонід Драчевський**. Бюджет цієї «неурядової організації» на понад третину формується за рахунок асигнувань федерального бюджету, а решта – *неназваними приватними особами*. Відтак, Фонд Горчакова є прикладом того, що в суспільних науках називають **GONGO** – організованими державою неурядовими організаціями (англ. Government-Organized Non-Governmental Organizations). Авторитарні режими штибу російського використовують GONGO для просування урядового порядку денного в громадському секторі і водночас створення подоби легітимності цих організацій саме як неурядових структур. Фонд Горчакова, одним із двох напрямків роботи якого є розподіл грантових коштів на проекти неурядових організацій, мав, за задумом керівництва¹, спрямовувати діяльність російських та іноземних ГО у сфері публічної дипломатії через визначення пріоритетних напрямків роботи у відповідності до урядових пріоритетів².

Ціль Фонду – заохочення розвитку сфери публічної дипломатії і сприяння формуванню сприятливого для Росії суспільного, політичного та ділового клімату за кордоном.

Задекларована на офіційному вебсайті ціль Фонду – заохочення розвитку сфери публічної дипломатії і сприяння формуванню сприятливого для Росії суспільного, політичного та ділового клімату за кордоном³. Виконавчий директор Фонду сформулював її також як «створення для сві-

¹ «У общественной дипломатии большие возможности» (07.06.2012). Росбалт. <https://www.rosbalt.ru/main/2012/06/07/990104.html>.

² Greg Simons (2018) The Role of Russian NGOs in New Public Diplomacy, Journal of Political Marketing, 17:2, 137-160, DOI: 10.1080/15377857.2018.1447755. Ст. 152, 157.

³ Миссия и задачи Фонда Горчакова. Сайт Фонда Горчакова (отримано з ресурсу Wayback Machine за 16.10.2021). <https://web.archive.org/web/20211016021825/https://gorchakovfund.ru/about/mission/>.

NB: Офіційна веб-сторінка Фонду Горчакова (<https://gorchakovfund.ru/>), а також ряд сторінок інших державних інституцій РФ, які були основними джерелами для підготовки цієї аналітичної записки, станом на березень-початок квітня 2022 року не були доступними з території України повністю або частково, або ж були видалені. Для отримання доступу до відповідних даних доводилося користуватися ресурсом Web Archive або переглядом кешу в Google.

тового суспільства коректного уявлення про Росію та наші національно-культурні цінності» (курсив наш – Авт.)⁴. Досягнення цієї цілі має йти шляхом підтримки публічної дипломатії РФ, залучення російських неурядових організацій до міжнародної співпраці, активним залученням інститутів громадянського суспільства в зовнішньополітичний процес⁵. Задекларованою авдиторією заходів Фонду є молоді науковці та дослідники з «ближнього зарубіжжя» – країн-сусідок Росії, з особливим акцентом на країни, які раніше були частиною СРСР. Фонд працює у двох форматах: проведення **власних заходів** (публічних лекцій, конференцій, курсів, шкіл) і надання **грантової підтримки** для проєктів російських та неурядових громадських організацій у сфері публічної дипломатії.

Фактично ж, Фонд за допомогою розподілу грантових коштів та проведення власних освітніх заходів створює довкола себе мережу акторів, інституційно оформлену у «Клубі Горчакова» (див. далі про власні проєкти Фонду), які є носіями компліментарних щодо Росії поглядів та уявлень і які в майбутньому можуть поширювати ці погляди у своїх країнах. Це, своєю чергою, має сприяти ухваленню вигідних для Росії рішень та відповідним реакціям в іноземних столицях.

Важливо, що Фонд Горчакова є не єдиною неурядовою організацією, тісно пов'язаною з урядом РФ, що у своїй діяльності просуває дискурси та наративи російської влади у російському та закордонному експертному й науковому середовищах. Точкою сполучення Фонду з владною вертикаллю та з екосистемою «братніх» неурядових організацій є його керівні органи – **Правління**, яке здійснює оперативне керівництво діяльністю, та **Опікунська рада** (рос. Попечительский совет). При **Правлінні** функціонує також **Експертна рада**, яка розробляє пріоритетні напрямки фінансування проєктів та готує рекомендації по заявках на отримання грантів, та **Наукова рада**, що забезпечує участь наукової спільноти у проєктах публічної дипломатії та «здійснює аналіз науково-дослідницьких проєктів Фонду». Вкупі вони фактично покликані курувати ідеологічну відповідність діяльності Фонду зовнішньополітичним цілям керівництва країни.

Згідно з розпорядженням президента РФ про створення Фонду, його Опікунська рада формується з осіб, рекомендованих МЗС РФ, «зацікавленими федеральними органами виконавчої влади», Радою Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації, Державною Думою Федеральних Зборів Російської Федерації, Громадською палатою Російської Федерації,

4 Обращение исполнительного директора. Сайт Фонда Горчакова (отримано з ресурсу Wayback Machine за 15.10.2021). <https://web.archive.org/web/20211015221743/https://gorchakovfund.ru/about/appeal/>.

5 Распоряжение Президента РФ от 02.02.2010 №60-рп (ред. от 19.10.2011) «О создании Фонда поддержки публичной дипломатии имени А.М.Горчакова». КОДИФИКАЦИЯ РФ. <https://rulings.ru/president/Rasporyazhenie-Prezidenta-RF-ot-02.02.2010-N-60-rp/>.

Торгово-промисловою палатою Російської Федерацією, засобами масової інформації, а також громадськими організаціями.

У результаті Опікунську раду Фонду – нагадаємо, неурядової некомерційної організації – очолює міністр закордонних справ РФ **Сергій Лавров**, який особисто відвідує її засідання. Бюджетні асигнування Фонд отримує, звісно ж, через відповідні статті в програмі Міністерства закордонних справ РФ. Водночас до Правління Фонду входить **Константин Косачов**, ідеолог російської зовнішньої політики, колишній директор Росспівробітництва та голова Комітету Ради Федерації з міжнародних справ, а з 2021 року – заступник Голови Ради Федерації РФ (верхньої палати парламенту)⁶. Владну вертикаль у Фонді представляють також помічник президента РФ з питань зовнішньої політики **Юрій Ушаков** та члени російського парламенту **Олександр Карелін** та **Сулейман Керімов**.

До Опікунської ради входить **Євген Примаков** (онук свого тезки – колишнього прем'єра та міністра закордонних справ), очільник Росспівробітництва, урядової структури, відповідальної за формування позитивного іміджу Росії за кордоном, ректор **Московського державного інституту міжнародних відносин Анатолій Торкунов**, а окрім них – низка російських олігархів, що може бути свідченням їхньої фінансової підтримки Фонду⁷ (див. нижче про бюджет).

Очільник Росспівробітництва та за сумісництвом член Опікунської ради Фонду Євген Примаков вручає виконавчому директоріві Фонду Горчакова Леоніду Драчевському відомчу нагороду «За укріплення миру, дружби та співробітництва». 25 березня 2022 року.

Фото зі сторінки Фонду Горчакова

Горизонтальні зв'язки зі спорідненими організаціями Фонд забезпечує через взаємне членство представників у їхніх керівних органах. Так, Опікунська рада Фонду Горчакова поєднує президента **Російської**

6 Константин Косачев є, серед іншого, автором важливого для російського зовнішньополітичного дискурсу тексту, де він зокрема обґрунтовує важливість так званих "соотечественников" для зовнішньої політики Росії у "ближньому зарубіжжі". Косачев, Константин (2004). Внешнеполитическая вертикаль. Россия в глобальной политике, №3. <https://globalaffairs.ru/articles/vneshnepoliticheskaya-vertikal/>.

7 Smaglyi, Kateryna (2018). Hybrid Analytica: Pro-Kremlin Expert Propaganda in Moscow, Europe and the U.S. A Case Study on Think Tanks and Universities. Institute of Modern Russia. https://static1.squarespace.com/static/59f8f41ef14aa13b95239af0/t/5c6d8b38b208fc7087fd2b2a/1550682943143/Smaglyi-Hybrid-Analytica_10-2018_upd.pdf. Ст. 20.

ради з міжнародних справ⁸ (РСМД; провладний російський аналітичний центр, який поширює вигідні Кремлю зовнішньополітичні наративи) **Ігоря Іванова**, голову **Всесвітньої ради колишніх міністрів закордонних справ Олександра Безсмертних**⁹ (організація не має веб-сторінки), президента **Федерації миру та згоди**¹⁰ **Віктора Камишанова**, а також голову опікунської ради **Фонду Андрія Первозванного**¹¹ та **Центру національної слави Росії Володимира Якуніна**. Зв'язки між організаціями є, вочевидь тісними і взаємними. Так, наприклад, з 2011 року **Леонід Драчевський** входить також до Опікунської ради РСМД – Російської ради з міжнародних справ.

Попри те, що діяльність Фонду Горчакова значною мірою підтримується російською державою, частка асигнувань безпосередньо з федерального бюджету не є аж надто великою в порівнянні з іншими подібними структурами. Так, згідно з даними провладного російського ресурсу РБК, отриманими з офіційного урядового порталу РФ spending.gov.ru, у 2016 році з бюджету у 102,1 млн рублів (близько 37 млн гривень¹²) тільки 48,4 млн рублів (приблизно 17,6 млн гривень) надійшли безпосередньо з федерального бюджету. 38,8 млн рублів (14,1 млн гривень), або 38%, фонд отримав від (невідомих) «російських організацій та громадян»¹³. Упродовж 2014–2019 років обсяги федерального фінансування діяльності Фонду трималися на рівні близько 50 млн рублів (18,1 млн гривень)¹⁴, однак у 2020 році, згідно з інформацією spending.gov.ru, фонд отримав від МЗС РФ субсидію обсягом у понад 171 млн рублів (близько 62 млн гривень)¹⁵. Примітно, що принаймні у 2017 році один із ключових заходів фонду – **Діалог заради майбутнього** – проводився з використанням гранту президента РФ «на розвиток

Фонд Горчакова щільно вписаний у мережу партнерств російського режиму із олігархами, що спрямована на розробку та пропаганду зовнішньополітичних наративів Кремля.

8 Сайт Российского совета по международным делам. <https://russiancouncil.ru/>.

9 Александр Бессмертных на сайте Российского совета по международным делам. <https://russiancouncil.ru/aleksandr-bessmertnykh/>.

10 Федерация мира и согласия на сайте Российского совета по международным делам. <http://ir.russiancouncil.ru/organisations/ifpc/>.

11 Сайт Фонда Андрія Первозванного (отримано з ресурсу Wayback Machine за 25.03.2022). <http://fap.ru/>.

12 Тут і надалі гривневий еквівалент сум у рублях розраховано відповідно до курсу гривні до рубля станом на 22.02.2022 у Національному банку України. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=22.02.2022&period=daily>.

13 Экономика на «мягкой силе». Россия сократит расходы на внешнеполитическую повестку (24.07.2017). РБК Газета. <https://www.rbc.ru/newspaper/2017/07/24/59723c879a794741088d42d8>.

14 Там само.

15 Все субсидии Фонда поддержки публичной дипломатии имени А.М.Горчакова (отримано за допомогою Webcache Google за 03.02.2022). Госрасходы. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TAWHV1UII6OJ:https://spending.gov.ru/subsidies/receivers/450%25D0%25951036/>.

громадянського суспільства», який був наданий Фондом президентських грантів¹⁶.

У 2015 році виконавчий директор Фонду хизувався, що частка державного фінансування в бюджеті організації продовжувала на той момент скорочуватися¹⁷. Джерела недержавного фінансування невідомі – фонд не публікує інформацію про донорів. Найімовірніше, воно формулося за рахунок фінансування з боку великого бізнесу – олігархів, які входять до Опікунської ради фонду. Серед них:*

Володимир ЄВТУШЕНКОВ
голова Ради директорів інвестиційної компанії АФК «Система»

Дмитро МАЗЕПІН
голова Ради директорів однієї з найбільших компаній на ринку мінеральних добрив Росії ОХК «Уралхім»

Олексій МОРДАШОВ
голова Ради директорів сталеливарної і гірничодобувної компанії ПАО «Северсталь»

Михайло ПРОХОРОВ
президент інвестиційної групи «ОНЭКСИМ»

¹⁶ В Москві завершився «Диалог во имя будущего – 2017» (21.11.2017). Сайт Фонду Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/news/view/v-moskve-zavershilsya-dialog-vo-ymya-budushchego-2017/>.

¹⁷ Леонид Драчевский: «Фонд Горчакова готов к расширению сферы деятельности». Официальный сайт Фонд поддержки публичной дипломатии имени А.М.Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/news/view/leonid-drachevskiy-fond-gorchakova-gotov-k-rasshireniyu-sfery-deyatelnosti/>.

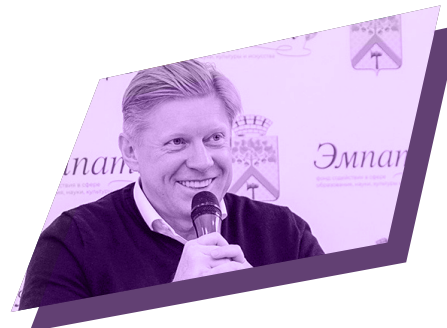
Микола ТОКАРЄВ
президент ПАО «Транснефть»,
яка займається транспортуван-
ням нафтопродуктів

Алішер УСМАНОВ
засновник холдингу у сфері
металургії та гірського видобування
«USM Holdings»

Сергій ЧЕМЕЗОВ
генеральний директор державної
компанії у сфері високотехнологіч-
ної промисловості «Ростех»

Михайло ШЕЛКОВ
заступник голови Ради директорів
металургійної компанії «ВСМПО-
Ависма»

Фонд Горчакова щільно вписаний у систему партнерств російського режиму із олігархами, що спрямована на розробку та пропаганду зовнішньополітичних наративів Кремля. Ця структура складається з тісно взаємопов'язаних організацій та акторів, які обмінюються думками і спільно організовують та фінансують заходи. Для ресурсного забезпечення режим, імовірно, залучив олігархів та очільників великих державних підприємств, натомість включивши їх до Опікунської ради Фонду. Частина з цих осіб після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року опинилася під санкціями Європейського Союзу, США та інших країн.

* Світлини членів Опікунської ради Фонду. Усі фото взяті з відкритих джерел.

Нерівний бій з Європою? Власні заходи та проєкти Фонду

Фонд використовує формат власних заходів для безпосереднього поширення ідей і наративів російського зовнішньополітичного дискурсу на свої цільові аудиторії. Для цього він організовує низку програм для знайомства та ініціювання співпраці між молодими дослідниками міжнародних відносин та суміжних сфер із Росії та закордонних країн, часто за участі керівництва РФ, зокрема й міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова. До таких програм відносяться:

- **Форум «Діалог заради майбутнього»** – одна з найдавніших (започаткована в 2011 році) щорічна програма Фонду для молодих дослідників міжнародних відносин, політологів, журналістів та аналітиків з Росії чи інших країн, які проводять в обговореннях кілька днів у Москві, відвідують МЗС РФ та мають можливість поспілкуватися з міністром закордонних справ РФ (див. нижче підрозділ про Діалог)¹.
- **Потсдамські зустрічі** – російсько-німецька конференція, у якій беруть участь представники найбільш високого політичного рівня ФРН і РФ на рівні депутатів парламентів (див. нижче підрозділ про Зустрічі).
- **Молодіжний форум Потсдамських зустрічей** – супутній захід Потсдамських зустрічей, у якому беруть участь молодші за віком і рангом учасники з Німеччини та Росії².
- **Дипломатичний семінар молодих спеціалістів** – щорічна програма зустрічей молодих спеціалістів із міжнародних відносин, журналістики, політології та історії, а також представників громадських організацій із відомими російськими політологами, дослідниками міжнародних відносин, представниками органів державної влади. Програма діє з 2012 року і станом на 2021 рік у ній взяло участь **400 осіб** із близько **30 країн**³.
- **Щорічні зустрічі друзів Фонду Горчакова** – щорічні неформальні зустрічі російських та закордонних експертів у галузі міжнародних відносин, які відбуваються з 2013 року в Москві. Вони входять до «**Клубу Горчакова**» – об'єднання випускників та зокрема «найбільш активних молодих учасників науково-освітніх програм» Фонду. У 2021 році в «Клубі Горчакова» налічувалося понад **250 учасників**⁴.

1 Молодежный форум «Диалог во имя будущего». Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/news/view/e1d0fc0a-e370-41ae-a3d7-0b6934b15d3a>.

2 Молодежный форум Потсдамских встреч. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/youthpotsdam>.

3 Дипломатический семинар молодых специалистов. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/dipseminar>.

4 Ежегодные встречи друзей Фонда Горчакова. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/gorchakovclub>.

- **Арктичний⁵, Балканський⁶ та Кавказький діалоги⁷** – регулярні програми, які передбачають зустрічі російських та іноземних експертів та молодих спеціалістів у сфері міжнародних відносин, економіки та питань безпеки із відповідних регіонів для обговорення найбільш актуальних питань, що стосуються зовнішньої політики РФ у регіоні. Якщо Арктичний діалог проводиться раз на два роки, то Балканський і Кавказький – щорічно. Усі три регіони становлять стратегічний інтерес для Росії, що відображено в концепції її зовнішньої політики від 2016 року.
- **Школа щодо Центральної Азії** – щорічна освітня програма Фонду, яка збирає зацікавлених експертів для обговорення «питань усестороннього розвитку взаємовідносин між регіоном Центральної Азії та Росією». З 2016 захід проводять почергово в одній із країн регіону⁸.
- **Міжнародна молодіжна медіашкола** – освітня програма Фонду, яка пропонує молодим журналістам, але також політологам та фахівцям з міжнародних відносин із Росії та інших країн, майстер-класи з роботи над медіа-проєктами⁹.
- **Російсько-словацький експертний форум** – один із двох власних форматів Фонду, присвячених конкретній європейській країні (поряд з Потсдамськими зустрічами). Форум проводиться з 2016 року. У ньому беруть участь російські та словацькі експерти, які обговорюють обрані в результаті консультацій теми¹⁰. Наприклад, у 2019 році предметом обговорення стали «співробітництво країн у рамках ОБСЄ, вплив зовнішніх факторів на двосторонні відносини, підсумки політики Східного партнерства»¹¹.
- Програми **Експертна мобільність** та **Російський погляд** передбачали поїздки російських учених та експертів для участі в закордонних міжнародних конференціях і для виступів в університетах та дослідницьких центрах¹². Фонд не оновлював публічну інформацію про ці програми, тому станом на початок 2022 року невідомо, чи вони досі функціонують. До напрямку експертної мобільності вочевидь належить також «програма науково-дослідницького стажування іноземних спеціалістів «InteRussia», однак інформація про неї доступна тільки на вебсторінці партнерської для Фонду Російської ради з міжнародних справ¹³.

5 Арктический диалог. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/arcticdialogue>.

6 Балканский диалог. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/balkandialogue>.

7 Кавказский диалог. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/caucasialogue>.

8 Школа по Центральной Азии. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/centralasianschool>.

9 Международная молодежная медиашкола. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/mediaschool>.

10 Российско-словацкий экспертный форум. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/rossiysk-oslovatskiyekspernyforum>.

11 IV Российско-словацкий экспертный форум (жовтень 2019). Сторінка Фонду Горчакова у Facebook. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.2551920611497956&type=3>.

12 2 февраля Фонду Горчакова исполняется 10 лет! (отримано за допомогою Webcache Google за 08.01.2022). Сайт Фонда Горчакова. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:5mx6CJIW00J:https://gorchakovfund.ru/news/view/2-fevralya-fondu-gorchakova-ispolnyaetsya-10-let/>.

13 Глеб Ивашенцов выступил с лекцией для участников программы Фонда Горчакова InteRussia. Сайт Российского совета по международным делам. <https://russiancouncil.ru/news/gleb-ivashentsov-vystupil-s-lektsiy-dlya-uchastnikov-programmy-interussia-fonda-gorchakova/>.

Діалог із прицілом на майбутнє

Фото зі сторінки International Foundation for the Improvement of Education and Skills among Youth

«Діалог заради майбутнього» – одна з найперших програм Фонду Горчакова, яку він сам визначає як «ключову»¹. І це зрозуміло – вона насправді є найбільшим дискусійним майданчиком для залучення молодих (від 25 до 35 років) журналістів, політологів та представників аналітичних центрів із країн СНД та балтійських держав для зустрічей та лекцій від провідних посадовців (включно з міністром закордонних справ РФ **Сергієм Лавровим**). Фонд запрошує на Діалог «найбільш досвідчених учасників» – тобто його колишніх випускників та тих, припускаємо, до кого Фонд та його керівництво найбільш прихильні з огляду на їхні зовнішньополітичні погляди.

До «Діалогу» долучають проросійських або зацікавлених у Росії науковців-політологів, дослідників міжнародних відносин і експертів.

«Діалог» присвячений обговоренню зовнішньої політики Росії, на нього з 2014 року запрошують також представників Ірану, Туреччини, Китаю та самопроголошених республік Абхазії, Південної Осетії, а також

¹ Діалог во имя будущего. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/dialogueforthefuture>.

Придністров'я².

Західні політики зрідка легітимізують подібні заходи своєю участю, паралельно просуваючи прокремлівські наративи. Так, наприклад, у 2017 році «Діалог» відкривав промовою колишній міністр закордонних справ Італії часів прем'єрства Сільвіо Берлусконі Франко Фраттіні³, який закликав європейців та росіян негайно відновити стратегічні відносини⁴.

До «Діалогу» долучають проросійських або зацікавлених у Росії науковців-політологів, дослідників міжнародних відносин і експертів, як от **Ханну Нотте**, чи **Александра Рара**, який на зустрічі в грудні 2021 року висловив занепокоєння, що ЄС «не звертає уваги» на євразійський проєкт Росії, аби «не дати їй стати сильним гравцем», і саме тому над спільним простором «від Лісабона до Владивостока» ніхто на правду не працює⁵.

Однак основною аудиторією заходу є студенти, молоді науковці та експерти з Росії та іноземних країн. Нам не відомі точні обсяги фінансування заходу, проте відомо, що Фонд оплачує проживання в Москві, харчування, культурну програму та транспортування містом учасників у рамках програми⁶.

Програма залучає, як і більшість заходів, молодих спеціалістів зі сфер, дотичних до міжнародних відносин – власне дослідників міжнародних відносин, політологів, журналістів, істориків, зокрема тих, що здобувають науковий ступінь, і, можна припустити, у майбутньому впливатимуть на наративи, які пануватимуть у середовищі тих, хто приймає політичні рішення.

2 Smagliy, Kateryna (2018). Hybrid Analytica: Pro-Kremlin Expert Propaganda in Moscow, Europe and the U.S. A Case Study on Think Tanks and Universities. Institute of Modern Russia. https://static1.squarespace.com/static/59f8f41ef14aa13b95239af0/t/5c6d8b38b208fc7087fd2b2a/1550682943143/Smagliy-Hybrid-Analytica_10-2018_upd.pdf. Ст. 19.

3 Там само.

4 В Москві завершився «Диалог во имя будущего — 2017» (23.11.2017). Координационный Совет российских соотечественников в Германии. <http://korsovet.ge/international/dialog-2/>.

5 XI-й «Диалог во имя будущего», день первый: о новом порядке и эпохе нестабильности. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/news/xi-dialog-vo-imya-budushchego-den-pervyy-o-novom-miroporyadke-i-epokhe-nestabilnosti/>.

6 Диалог во имя будущего. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/dialogueforthefuture>.

На підступах до Берліна: Потсдамські зустрічі

Президент Федеративної Республіки Німеччина Франк-Вальтер Штайнмаєр під час Потсдамських зустрічей у 2016 році в Берліні.
[Фото з сайту Deutsche Welle](#)

Потсдамські зустрічі як регулярна конференція німецьких та російських високопосадовців – представників Бундестагу ФРН та Федеральних Зборів РФ – для обговорення актуальних тем у сфері культури та науки були ініційовані у 1999¹ році німецьким президентом Романом Герцогом і проводилися спільно з Німецько-Російським Форумом². З того часу зустрічі відбувалися принаймні раз на рік, упродовж останніх кількох років навіть два рази на рік, і це попри зростання агресивності зовнішньої політики Росії впродовж останнього десятиліття. Від самого початку партнером заходу є Фонд Конрада Аденауера, пов'язаний із партією німецьких християнських демократів (CDU)³.

У зустрічах зазвичай беруть участь кілька десятків представників

¹ Потсдамские встречи. Сайт Германо-Российского Форума. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/ru/o-nas/sfery-deyatelnosti/potsdamskie-vstrechi>.

² О нас. Сайт Германо-Российского Форума. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/ru/o-nas>.

³ Am 25. Mai 2020 finden die XVIII. Potsdamer Begegnungen per Video-Konferenz statt. Konrad-Adenauer Stiftung. <https://www.kas.de/de/veranstaltungen/detail/-/content/am-25-mai-2020-finden-die-xviii-potsdamer-begegnungen-per-video-konferenz-statt>.

обох сторін (кількість може сягати 60 осіб), серед яких пересічні депутати, очільники парламентських комітетів, представники різних фракцій, зокрема й опозиційних. Водночас нам не вдалося знайти будь-яку публічну інформацію про обсяги видатків на проведення заходу.

Хоча Фонд Горчакова був заснований значно пізніше, ніж були започатковані Потсдамські зустрічі, з 2010-х років він активно долучився до їхніх фінансування та організації, участь у зустрічах почав брати зокрема й виконавчий директор Фонду.

І з переліку назв щорічних конференцій, і з прес-релізів за їхніми підсумками, очевидно, що те, що починалося як серія обговорень на доволі вузькі та часом дещо абстрактні теми, зрештою стало майданчиком для обговорення геополітичних тем та зовнішньополітичних інтересів. Після 2014 року, усе менше і рідше прес-релізи згадують про супутні виставки, літературні читання чи кінопокази. Впродовж восьми років після нападу на Україну спостерігалася сек'юритизація та політизація тем – попри первинне центрування Потсдамських зустрічей на культурі та науці. Останні кілька зустрічей проходили під особистим патронатом міністрів закордонних справ ФРН і РФ, які відкривали конференцію з вітальними промовами⁴.

Впродовж восьми років після нападу на Україну спостерігалася сек'юритизація та політизація тем – попри первинне центрування Потсдамських зустрічей на культурі та науці.

Про це промовисто свідчать теми зустрічей: від культурної ідентичності (2000), урбаністичних культур (2002), цінностей (2006), проблеми старіння (2007), дискусій на тему води (2011), інтернету (2012) до таких політично-безпекових тем як:

- «Європа від Лісабона до Владивостока: Безальтернативний шлях до стабільності Європи» (2016)
- «Росія і Захід: Шляхи політичного і економічного виходу з кризи» (2017)
- «Нові уряди в Німеччині та Росії: Шлях до взаєморозуміння в політиці та економіці» (2018)⁵.

Ще у 2013 році риторика російської сторони щодо Європи була досить миролюбною: під час дискусії про ідентичності та інтерпретації іс-

⁴ «Потсдамские встречи»: как Германии и России выбраться из спирали эскалации (18.05.2021). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/potsdamskie-vstrechi-kak-germanii-i-rossii-vybratsja-iz-spirali-jeskalacii/a-57573920>.

⁵ Постдамские встречи. Сайт Германо-Российского Форума. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/ru/o-nas/sfery-deyatelnosti/potsdamskie-vstrechi>.

торії один з учасників, Костянтин Асадовський, цитував російського історика Миколу Карамзіна, апелюючи до безальтернативно європейського майбутнього Росії⁶.

Та починаючи з 2014 року, російська сторона перейшла до більш відкритої політизації Потсдамських зустрічей, у той час як німецька повсякчас наголошувала на їхній важливості для продовження діалогу. У 2015 році темою було обрано Гельсінські угоди та міркування про можливу нову архітектуру безпеки в європейському регіоні. За рік після спроби анексії Криму та початку війни Росії проти України в Донецькій та Луганській областях, учасники зустрічей обговорювали можливості нового «загальноєвропейського єднання» за допомогою оновлення ОБСЄ та втілення процесу «Гельсінкі-2»⁷. Це мало би забезпечити вільну торгівлю «від Лісабона до Владивостока» (тобто між Європейським Союзом та Євразійським Економічним Союзом) та позбавити актуальності питання належності України до Західної чи Східної Європи. Пошук «спільних наративів» для Німеччини та Росії продовжувався і у 2016 році⁸. Навіть у 2019 році німецькі політики, як-от **Дірк Візе** (член Бундестагу від Соціал-демократичної партії), продовжували наполягати, що міжнародні проблеми можуть бути вирішені «тільки спільно з Росією»⁹.

Риторика німецької сторони також дещо еволюціонувала. У травні 2021 XXV Потсдамські зустрічі відкрив з вітальною промовою міністр закордонних справ ФРН **Гайко Маас**. Він закликав до діалогу, однак висловив критику в бік Росії за те, що та придушує громадянське суспільство, «брязкає зброєю» на кордоні з Україною та наказує своїм спецслужбам здійснювати спецоперації на території Німеччини та Європи¹⁰.

Остання конференція Потсдамських зустрічей до вимушеної внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року паузи відбулася в грудні 2021 року¹¹. Росіяни продовжували наполягати на своєму порядку денному: про необхідність європейсько-російського діалогу без участі США та про проблематичність для Росії атлантичної орієнтації Європи¹².

6 XV. Potsdamer Begegnungen (2013). Deutsch-Russisches Forum e.V. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/xv-potsdamer-begegnungen/394>.

7 XVII. Potsdamer Begegnungen (2015). Deutsch-Russisches Forum e.V. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/xvii-potsdamer-begegnungen/504>.

8 Potsdamer Begegnungen mit Sergej Lawrow am 8. November 2016 in Moskau (2016). Deutsch-Russisches Forum e.V. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/potsdamer-begegnungen-mit-sergej-lawrow-am-8-november-in-moskau/2907>.

9 XXII Potsdamer Begegnungen in Berlin. (2019). Deutsch-Russisches Forum e.V. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/xxii-potsdamer-begegnungen-in-berlin/1760936>.

10 Приветственное слово Федерального министра Хайко Мааса по случаю XXV Потсдамских встреч (18.05.2021). Сайт Представительств Германии в России. <https://germania.diplo.de/ru-ru/aktuelles/-/2460146>.

11 «Начнем с разоружения языка!» О чем говорили на «Потсдамских встречах» в Москве (20.12.2021). Коммерсант. <https://www.kommersant.ru/doc/5099082>.

12 Там само.

Зрештою, відкрита та масштабна війна Росії проти України, яка розпочалася вранці 24 лютого 2022 року, змусила німецьких співорганізаторів зустрічей на початку березня 2022 року оголосити про призупинення цього формату. Голова Німецького-російського форуму **Маттіа Плацек**, який займався організацією зустрічей, повідомив, що йде з посади¹³.

Однак формат Потсдамських зустрічей, імовірно, мав свій вплив на розвиток двосторонніх зв'язків між парламентарями та, відповідно, політичними елітами обох країн, і забезпечив розуміння політичних вимог одне одного. Зближення німецького та російського політиків було взаємним, зустрічам надавали увагу обидва міністри закордонних справ. Вочевидь, до початку повномасштабної війни проти України російський уряд розраховував здійснити кампанію територіальної експансії в регіоні «не двинув пушки, ни рубля» (словами російського дипломата та поета Тютчева), тобто без значних військових чи економічних зусиль і втрат. Утім, серйозно прорахувався.

¹³ Zum angekündigten Rücktritt Matthias Platzecks (02.03.2022). Deutsch-Russisches Forum e.V. <https://www.deutsch-russisches-forum.de/zum-angeku-ndigten-ru-cktritt-matthias-platzecks-vom-amt-des-vorsitzenden/5603361>.

Гранти à la russe: фінансова підтримка окремих проєктів

Учасники грантового конкурсу від Фонду Горчакова, які отримали фінансову підтримку для своїх проєктів за результатами захисту на полях Міжнародного молодіжного форуму «Євразія Global» у вересні 2021 року. На фото молодь з Індії, Узбекистану, Туркменістану, Афганістану, Киргизстану, Молдови, Мексики, Китаю та Іраку.

[Фото з ресурсу Большая Азия](#)

Формат грантової підтримки проєктів у громадському секторі від Фонду Горчакова, як це сам визнав виконавчий директор, має слугувати за «передавальний механізм» між НУО у сфері публічної дипломатії та державою¹.

Упродовж року Фонд організовує два грантові цикли (15 січня – 15 лютого та 15 липня – 15 серпня), у яких можуть брати участь російські та закордонні неурядові організації².

Організація має подати свою заявку на сайті Фонду, після чого вона проходить експертизу – тобто фактично оцінку на доцільність та ідеологічну відповідність – в Експертній раді, яку очолює президент РСМД

¹ «У общественной дипломатии большие возможности» (07.06.2012). Росбалт. <https://www.rosbalt.ru/main/2012/06/07/990104.html>.

² Гранты. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/events-and-news>.

та колишній міністр закордонних справ РФ **Ігорь Іванов**, та на засіданні Правління отримує грантову пропозицію. За інформацією виконавчого директора Фонду, станом на 2015 рік, через велику кількість заявок, лише близько 17-20% заявок отримували позитивну відповідь³. Згідно з інформацією представника Фонду, зацитованою в одному з досліджень, Фонд щорічно проводить близько **260 проєктів у 20 тематичних сферах**⁴.

Кошти розподіляються за пріоритетними напрямками. У 2022 році такими задекларовано всі ті, що відповідають векторам зовнішньої політики РФ, визначених у Концепції зовнішньої політики РФ, що була затверджена **Володимиром Путіним** у 2016 році: укріплення відносин із державами, які раніше входили до СРСР, іншими суміжними державами, Азійсько-Тихоокеанський регіон, Близький Схід та Африка, Арктика у світлі головування РФ в Арктичній раді, можливі геополітичні конфігурації на Балканах, «конструктивний порядок денний» відносин Росії та країн євроатлантичного регіону, інтеграційні процеси та «формування об'єктивного іміджу Росії за кордоном»⁵. Як наслідок, неурядова організація, створена розпорядженням президента Росії та де-факто підвідомча Міністерству закордонних справ Росії, розподіляє виділені їй кошти відповідно до урядових пріоритетів.

На відміну від поважних донорських організацій, Фонд Горчакова не оприлюднює систематизованої публічної інформації про обсяги розподілених коштів та підтримані заходи, хоча Фонд є однією з найбільших грантових організацій РФ у цій сфері. Однак опосередковано інформація про проведені за підтримки Фонду заходи міститься або серед матеріалів самого Фонду, або на сторінках партнерів. Так, наприклад, деякі з них згадуються в презентації Фонду, оприлюдненій на його сторін-

Фонд, укупі з подібними проурядовими організаціями, активно просуває російські інтерпретації сучасного становища в міжнародних відносинах та зокрема геополітичних інтересів Росії, які з часом можуть проникати у владні кола урядів країн, зокрема європейських, та впливати на їхню політику, зокрема в тому, що стосується їхніх політик щодо Східної Європи та України.

3 Леонид Драчевский: «Фонд Горчакова готов к расширению сферы деятельности». Официальный сайт Фонд поддержки публичной дипломатии имени А.М.Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/news/view/leonid-drachevskiy-fond-gorchakova-gotov-k-rasshireniyu-sfery-deyatelnosti/>.

4 Vendil Pallin, Carolina & Oxenstierna, Susanne. (2017). Russian Think Tanks and Soft Power. FOI-R reports. 2017. Ст. 27.

5 Указ Президента Российской Федерации «Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации» от 30.11.2016 № 640. Официальный интернет-портал правовой информации. <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102416644>.

ці, інші – на сторінці Фонду у Timepad⁶.

Серед заходів, які підтримує Фонд, є і ті, що стосуються міжнародної сфери, і у сфері культури. Приміром, Фонд Горчакова підтримав вручення у 2021 році кінопремії «Схід – Захід. Золота арка» (де виконавчий директор Фонду був головою опікунської ради)⁷, проведення міжнародної науково-освітньої школи, молодіжної конференції російських співвітчизників у Великій Британії, серію майстер-класів від професіоналів сфери кіноіндустрії⁸, міжнародний кінофестиваль у Сербії⁹. Серед реципієнтів грантових коштів Фонду є значна частина молоді з російських регіонів.

Деякі закордонні організації є сталими партнерами Фонду – вони регулярно отримують його підтримку для проведення заходів. Так, низку подій проведено спільно з **Італійським інститутом євразійських досліджень**, очолюваним колишнім прем'єр-міністром Італії **Франко Фраттіні** (див. вище про його участь у **Діалозі заради майбутнього**), приміром: онлайн-дискусія «Між центробіжною силою та силою інерції: майбутнє євроінтеграції в часи пандемії» (30.11.2020)¹⁰, онлайн-лекція Посла Італії в РФ Паскуале Терраччано (04.12.2020)¹¹ та онлайн-дискусія «Афганістан після виведення військ США: хто допоможе створити сильну державу?» (03.08.2021)¹². Серед подібних закордонних організацій, із якими Фонд підтримує зв'язки, **асоціація «Франко-російський діалог»** проросійського політика Тьєррі Маріані (онлайн-дискусії «Безпека в Європі: роль РФ і Франції»¹³ та «Голлістська Європа батьківщин. Значущість концепції для радянської та сучасної європейської політики»¹⁴) та шотландська група «Друзі Росії» (онлайн-дискусія «Російсько-британські відносини 2020: експертний погляд»¹⁵).

Серед реципієнтів фінансової підтримки Фонду є також його партнери: Дипломатична академія РФ, Інститут світової економіки та міжна-

6 Фонд поддержки публичной дипломатии им. А.М.Горчакова. Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/events/>.

7 Международная кинематографическая премия «Восток – Запад. Золотая арка». <https://www.eurasiacinema.org/>.

8 «Кино и литература. Кадр и слово». Мастер-класс Вадима Абдрашитова. Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/event/1850967/>.

9 Reid, Ernest. (2020). Godišnjak FPN. 14:23. 119-140. <https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/FPN-Godisnjak-23-2020.pdf#page=119>. Ст. 128.

10 Онлайн-дискуссия «Между центробежной силой и силой инерции: будущее евроинтеграции во время пандемии». Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/event/1491848/>.

11 Онлайн-лекция посла Италии в РФ Паскуале Терраччано. Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/event/1497432/>.

12 Онлайн-дискуссия «Афганистан после вывода войск США: кто поможет создать сильное государство?». Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/event/1722843/>.

13 Онлайн-дискуссия «Безопасность в Европе: роль РФ и Франции». Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/event/1829437/>.

14 Голлистская Европа отечеств. Значимость концепции для советской и современной европейской политики. Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/event/1607938/>.

15 Российско-британские отношения 2020: экспертный взгляд. Timepad. <https://fond-gorchakova.timepad.ru/event/1515479/>.

родних відносин, Рада з зовнішньої та оборонної політики. Фонд сприяє проведенню конференцій¹⁶ та міжнародних літніх шкіл¹⁷, відкритих лекцій за участі подібних російських провладних урядових чи довколаурядових організацій, що є черговим свідченням наявності цілої екосистеми таких організацій, які спрямовані на поширення прокремлівських зовнішньополітичних наративів. Іноді в партнерстві з Фондом заходи організують і поважні західні аналітичні центри¹⁸, однак це не є надто поширеним явищем.

Пропонуючи грантові кошти громадським організаціям і водночас фільтруючи ті проекти, що відповідають російським зовнішньополітичним цілям, і гуртуючи довкола себе коло активістів, експертів та дослідників, інституційно оформлене в Клубі друзів Фонду Горчакова, Фонд, укупі з подібними проурядовими організаціями, активно просуває російські інтерпретації сучасного становища в міжнародних відносинах та зокрема геополітичних інтересів Росії, які з часом можуть проникати у владні кола урядів країн, зокрема європейських, та впливати на їхню політику, зокрема в тому, що стосується їхніх політик щодо Східної Європи та України.

Тим не менш, як для інституції, яка займається підтримкою російських та закордонних неурядових організацій та спрямована на забезпечення дії «м'якої сили» Росії у цій сфері, Фонд має доволі незначний бюджет – трохи більше мільйона євро. Індивідуальні гранти, які серед іншого Фонд розподіляє, можуть сягати 200-300 тис. рублів (73-109 тис. грн., відносно невеликі заходи). Існують відгуки випускників програм Фонду про «брак грошей, ставлення, інфраструктури та комфортних умов», який поєднується з переобтяженням ідеологічною пропагандою, у порівнянні з американськими та європейськими аналогами Фонду¹⁹.

16 Проблемы Ближнего Востока обсудили на конференции в Дипломатической академии. Сайт Российского совета по международным делам. https://russiancouncil.ru/news/problemy-blizhnego-vostoka-obsudili-na-konferentsii-v-diplomaticheskoy-akademii-/?sphrase_id=89423586.

17 Международная российско-китайская летняя школа по международным отношениям. <https://we.hse.ru/ruschn/>.

18 Deutsch-Russische Beziehungen 25 Jahre Nach Dem Zwei-Plus-Vier-Vertrag: Historische und aktuell-politische Perspektiven. (2015). DGAP. <https://dgap.org/de/veranstaltungen/deutsch-russische-beziehungen-25-jahre-nach-dem-zwei-plus-vier-vertrag>.

19 Gussarova, Anna. (2017). Russian Soft Power in Kazakhstan (and Central Asia): Taken for Granted? Central Asia Institute for Strategic Studies. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/14108.pdf>. Ст. 13.

Обмежена географія, скромні здобутки: представництва за кордоном

Новина з російського державного видання РІА Новості: "СБУ звинуватила в "антидержавній пропаганді" фонд Горчакова в Києві".

[Фото з ресурсу РІА Новості](#)

На відміну від широких мереж Фонду «Русский мир» (з рос. «Російський світ») чи **Росспівробітництва**, Фонд Горчакова має тільки дві афілійовані інституції за кордоном – Центри у Тбілісі та у Мінську. Між 2013 та 2015 роками діяв також Інформаційний центр Фонду в Києві, однак він був закритий Службою безпеки України. Інформація про бюджет і штат окремих центрів у Тбілісі та Мінську відсутня в публічному доступі.

Грузино-Російський громадський центр імені Є. М. Примакова у Тбілісі¹. Подібно до інших закордонних осередків Фонду, Центр імені Примакова був створений на базі дружньої до Фонду інституції – Грузинського інституту міжнародних відносин у Тбілісі у 2013 році². Фонд спирався на проросійських політиків – членів Клубу друзів Фонду Горча-

¹ Российско-Грузинский общественный центр имени Е.М.Примакова. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/dfeb6403-0b1a-4d21-b49e-c3291c95e2a8>.

² Грузино-российский общественный центр имени Е.М. Примакова – теперь в Instagram! Сторінка Фонду Горчакова в Instagram. (відвідано 30.03.2022). <https://www.instagram.com/p/CZyoX74luxy/>.

кова³: засновника та директора Центру Зазу Абашидзе (2013 – 2015), колишнього та теперішнього директорів Берхана Хурцідзе (2015 – 2018)⁴ та Дмитра Лорткипанидзе (2018 – дотепер), а також координаторку проєктів Центру Наталію Церетелі і співробітницю Ніно Кізкурашвілі⁵, які в цілому підтримували чи підтримують російський зовнішньополітичний вектор та просували його в грузинському публічному дискурсі.

Між 2013 та 2015 роками діяв також Інформаційний центр Фонду в Києві, однак він був закритий Службою безпеки України.

Центр має два основні формати заходів:

1. **Безкоштовні курси російської мови** (діють із 2015 року). Курси розраховані на 9 місяців, станом на 2020 – 2021 роки (тобто під час пандемії) при Центрі функціонували чотири навчальні групи, в яких російську мову вивчали загалом 50 осіб⁶. За даними «Еха Кавказу», у 2018 році ці курси російської мови пройшли 80 осіб⁷.

2. **Інші заходи**, як-от конференції, семінари та лекції (зокрема у форматі онлайн) за участі грузинських та російських експертів у сфері міжнародних відносин. Наприклад, у лютому 2022 року, незадовго до початку повномасштабної війни РФ проти України, Центр організував лекцію доктора психологічних наук Олександра Русецького «Питання науково-практичного забезпечення грузино-російського миротворчого процесу». За кілька місяців до цієї події Центр почав публікувати відеозаписи проведених лекцій на своєму каналі в YouTube .

Центр аналізу та прогнозування союзних інтеграційних процесів у Мінську було створено у 2020 році. Директором Центру є Сергій Палагін, головною задачею, яку він декларує – «організація освітніх та науково-практичних заходів, учасники яких можуть отримати доступ до повного обсягу інформації про поточні інтеграційні процеси Росії та Білорусі»⁸. Серед партнерів Фонду – ключові державні академічні та аналітичні організації Республіки Білорусь.

Центр у Мінську видається менш цікавим за грузинський з огляду

3 Дмитрий Лорткипанидзе: «Отношения между Россией и Грузией – плацентарные» (15.12.2018). Федеральная Грузинская национально-культурная автономия в России. <http://kartvelebi.ru/sobytiya/9/149726/>.

4 Dzelishvili, Nata and Kupreishvili, Tazo (2015). Russian impact on Georgian media and NGOs. Damoukidebloba.com. <https://idfi.ge/en/russian-influence-of-georgian-ngos-and-media>. Ст. 5, 43–44.

5 Программа VI Ежегодной встречи членов Клуба Фонда Горчакова (14 – 17 декабря 2018 года). <https://www.imemo.ru/files/File/ru/events/2018/14122018/14122018-PROG-FG-002.pdf>.

6 Курсы русского языка. Сторінка Фонду Горчакова в Instagram. (відвідано 30.03.2022). <https://www.instagram.com/p/CaB7xEUK7ZE/>.

7 Русский центр в стакане воды. (09.12.2019). Эхо Кавказа. <https://www.ekhokavkaza.com/a/30316411.html>.

8 Центр анализа и прогнозирования союзных интеграционных процессов в Минске. Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/portal/page/9bc8f70b-d5ca-416f-b4b3-adaac941f95e>.

на те, що відносини Білорусі та Росії є менш контроверсійними, а м'яка сила РФ у РБ – потужнішою. На відміну від Грузії, Білорусь не мала в нещодавньому минулому збройного конфлікту з РФ, а відтак Росія не мала настільки негативного іміджу, який варто було би коригувати за допомогою публічної дипломатії.

Інформаційний центр Фонду Горчакова, який функціонував з 2013 до 2015 року у Києві при Інституті міжнародних відносин Національного авіаційного університету України (ІМВ НАУ)⁹. Як і у випадку грузинського центру, Фонд ініціював створення свого осередку через конкретну кафедру – кафедру міжнародних відносин – в окремому університеті. Навряд чи випадковим є час створення інформаційного центру: в листопаді 2013 року український уряд оголосив про рішення не підписувати Угоду про Асоціацію України з Європейським Союзом, яке вочевидь було нав'язане Москвою, і Росія могла готуватися до розгортання пропагандистської інфраструктури для промоції власних інтеграційних проєктів. Співробітники ІМВ НАУ, деякі з них – члени Клубу друзів Фонду Горчакова¹⁰, розпочали активну підтримку цього порядку денного в грудні 2013 року. Уже наприкінці грудня захід центру відвідав міністр закордонних справ України Леонід Кожара, який пообіцяв підтримку центру з боку МЗС та задекларував намір провести навесні 2014 року за участі центру експертний круглий стіл на тему «російсько-українських відносин за участі високих гостей з обох країн»¹¹. У лютому 2015 року Служба безпеки України припинила роботу центру після звернення представників студентства¹². За словами виконавчого директора Фонду Горчакова, насправді філія продовжила своє функціонування, однак без жодного посилання на «материнську» структуру в Москві¹³. Утім, нам не вдалося знайти будь-які згадки про її подальше існування після 2015 року.

Фонд Горчакова, на відміну від Росспівробітництва чи фонду «Русский мир», не має розгорнутої мережі представництв за кордоном, створенню якої міг перешкоджати його обмежений бюджет і сам формат роботи – розподіл грантів. Однак Фондові вдалося створити філії в Грузії, з якою у 2008 році РФ мала безпосередній збройний конфлікт, і в Білору-

9 Українські студенти здали в СБУ російських псевдодипломатів (02.02.2015). Укрінформ. (відвідано 30.03.2022). <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1810521-ukraiinski-studenti-zdali-v-sbu-rosijskih-psevdodiplomativ-2017008.html>.

10 Мілованова, Ольга. Дипломатичний семінар молодих експертів (2013). Газета Національного авіаційного університету «Авіатор», №28 (1473). <https://www.pdf-archive.com/2014/01/07/28/28.pdf>. Ст. 6.

11 Глава МІД України посетил Информцентр Фонда Горчакова в Киеве. (26.12.2013). Сайт Фонда Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/news/view/glava-mid-ukrainy-posetil-informtsentr-fonda-gorchakova-v-kieve/>.

12 Українські студенти здали в СБУ російських псевдодипломатів (02.02.2015). Укрінформ. (відвідано 30.03.2022). <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1810521-ukraiinski-studenti-zdali-v-sbu-rosijskih-psevdodiplomativ-2017008.html>.

13 Леонид Драчевский: «Фонд Горчакова готов к расширению сферы деятельности». Официальный сайт Фонд поддержки публичной дипломатии имени А.М.Горчакова. <https://gorchakovfund.ru/news/view/leonid-drachevskiy-fond-gorchakova-gotov-k-rasshireniyu-sfery-deyatelnosti/>.

сі, з якою РФ має інтеграційний проєкт Союзної Держави. Ще одна спроба мала місце на початку Революції Гідності в Україні у грудні 2013 року. У двох із трьох випадків – у Грузії та в Україні – філії створювалися на базі конкретних кафедр чи інститутів міжнародних відносин, доволі маргінальних у своїх країнах. Масштаб діяльності цих філій є незначним: переважно це лекції та семінари, у випадку грузинського Центру – курси з вивчення російської мови на кілька десятків осіб щорічно.

Риторика Фонду після початку повномасштабної агресії

ІХ МОЛОДЕЖНЫЙ ФОРУМ
«ПОТСДАМСКИХ ВСТРЕЧ»

ПРИЕМ ЗАЯВОК
ПРИОСТАНОВЛЕН

Фото з Facebook-сторінки Фонду Горчакова.

Фонд оголошує про припинення прийому заявок для участі в черговому Молодіжному форумі Потсдамських зустрічей. 2 березня 2022 року.

Після початку повномасштабної військової агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року Фонд Горчакова продовжив свою діяльність: він надалі організовує та рекламує свої лекції, публікує дописи про російських культурних агентів. Сторінка Фонду у Facebook продовжує бути активною навіть після заборони соціальної мережі в Росії: 26 лютого Фонд повідомив про проведення молодіжної сесії на тему «Безпека в Європі: пошук просторів діалогу» (серед тем – криза архітектури безпеки в Європі та можливості деескалації протистояння Росії та НАТО)¹, 2 березня на тему відключення російських банків від SWIFT читав лекцію Василь Колташов², тоді ж Фонду довелося повідомити про «призупинку» прийому заявок на участь у Молодіжному форумі «Потсдамських зустрічей»³, 4 бе-

¹ Центр Примакова и Совет молодых ученых и аспирантов ИМЭМО РАН под эгидой международного форума «Примаковские чтения» организуют молодежную сессию на тему «Безопасность в Европе: поиск пространств диалога». Страница Фонда Горчакова в Facebook. (відвідано 30.03.2022). <https://www.facebook.com/FondGorcakova/posts/5019940021362657>.

² О системе SWIFT и ее значении в современной мировой экономике. Сторінка Фонду Горчакова у Facebook. (відвідано 30.03.2022). <https://www.facebook.com/FondGorcakova/posts/5031525366870789>.

³ IX Молодежный форум «Потсдамских встреч» – прием заявок приостановлен. Сторінка Фонду Горчакова у Facebook. (відвідано 30.03.2022). <https://www.facebook.com/FondGorcakova/posts/5031921890164470>.

резня сторінка ретранслявала інтерв'ю міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова щодо війни проти України та економічних санкцій проти Росії⁴, 10 березня лекцію про історію застосування санкцій в історії (вочевидь дуже актуальну для сьогодення Росії) прочитав уже інший експерт⁵ тощо. Як і до війни, Фонд продовжив ретранслявати меседжі політичного керівництва держави з питань зовнішньої політики, яка тепер мала пристосовуватися до нової реальності.

**Як і до війни,
Фонд продовжив
ретранслявати
меседжі політичного
керівництва держави
з питань зовнішньої
політики, яка тепер мала
пристосовуватися до
нової реальності.**

⁴ Вीडеоапись и текстовая версия интервью главы Russian Foreign Ministry - МИД России Сергея Лаврова телеканалам РТ, «Эн-Би-Си Ньюс», «Эй-Би-Си Ньюс», «Ай-Ти-Эн», «Франс 24» и Медиакорпорации КНР. Сторінка Фонду Горчакова у Facebook. (відвідано 30.03.2022). <https://www.facebook.com/FondGorcakova/posts/5036805319676127>.

⁵ «Мнение эксперта»: Игорь Семеновский об истории применения санкций в мировой экономике. Сторінка Фонду Горчакова у Facebook. (відвідано 30.03.2022). https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=456442316169346.

Висновки

Заснований на хвилі економічного підйому 2000-х років, забезпеченого світовим зростанням цін на енергоносії та, відповідно, доходів російського федерального бюджету, Фонд Горчакова як GONGO став одним з елементів екосистеми взаємопов'язаних державних та проурядових організацій, які займаються просуванням кремлівських наративів у зовнішній політиці. Статус неурядової організації, імовірно, дає можливість Фонду приховувати джерела значної (понад 50%) частини доходів та якомога менше публічно звітувати про видатки.

Фонд фактично слугує інструментом політики РФ із пропагування бачення Кремлем та наближеними колами ситуації на міжнародній арені, «відбілювання» зовнішньополітичних рішень Москви за допомогою просування власних інтерпретацій «об'єктивних» зовнішньополітичних інтересів Росії. Завдання Фонду – своєрідна «гра в довгу», адже його діяльність зорієнтована на створення стійких зв'язків між молодими дослідниками та експертами Росії та іноземних країн, просування і закріплення, в такий спосіб, необхідних Росії наративів.

Не виключено, що діяльність Фонду матиме наслідки в майбутньому, коли коло його Друзів стане частиною російської (зовнішньо) політичної еліти або еліт відповідних західних країн.

Стратегія для виконання завдання, якої дотримується Фонд – інвестиції в неурядові організації, у чому він намагається наслідувати, принаймні формально, діяльність західних (американських та європейських) грантодавців. Однак, імітуючи західні інституції, архітектори та очільники Фонду випустили з уваги те, що багато в чому джерелом «м'якої сили» західних суспільств є спосіб життя, а не ідеологічна індоктринація у відповідності до кремлівських наративів¹. Тим не менш, не виключено, що діяльність Фонду матиме наслідки в майбутньому, коли коло його Друзів стане частиною російської (зовнішньо) політичної еліти або еліт відповідних західних країн.

1 Tafuro, Eleonora. (2014). Fatal Attraction? Russia's Soft Power in Its Neighbourhood. FRIDE Policy Brief, №181 – травень 2014. https://www.files.ethz.ch/isn/180660/Fatal%20attraction_%20Russia%E2%80%99s%20soft%20power%20in%20its%20neighbourhood.pdf. Ст. 5

Український інститут – державна інституція у сфері управління Міністерства закордонних справ України. Місія Українського інституту – зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії. Ми налагоджуємо міжнародні культурні зв'язки між людьми та інституціями і створюємо можливості для взаємодії українців зі світом. Ця аналітична записка є частиною проєкту “Дослідження інститутів культурної дипломатії Російської Федерації” Українського інституту, виконаного спільно з дослідницькою агенцією MZ Hub. У фокус дослідження потрапили три найбільші російські державні або афілійовані з державою організації, що ставлять собі за мету поширювати кремлівські геополітичні й культурні наративи та підтримувати зв'язок із росіянами та симпатиками за кордоном: Росспівробітництво, Фонд “Русский мир”, Фонд Горчакова.

www.ui.org.ua